

L'entrevista, el reportatge, l'article i l'acudit, gèneres marcats per l'article personal en català

*Interviews, reports, articles and cartoon strips:
genres using the personal article in Catalan*

Eusebi Coromina

Professor titular de redacció periodística i terminologia
de la Facultat d'Empresa i Comunicació de la Universitat de Vic.
ecoromina@uvic.cat

L'entrevista, el reportatge, l'article i l'acudit, gèneres marcats per l'article personal en català

*Interviews, reports, articles and cartoon strips:
genres using the personal article in Catalan*

RESUM:

Contràriament al que estableix la majoria dels llibres d'estil de la premsa en català, l'ús d'un article davant els noms propis de persona és una pràctica usual en certs gèneres periodístics escrits, especialment en les entrevistes de personalitat, en reportatges sobre temes de la vida quotidiana, en certs articles d'opinió i en els acudits gràfics. La pervivència i el vigor actual d'un article personal en català, provinent d'un antic tractament de cortesia, constitueix avui una marca singular dins l'àrea romànica, pròpia de l'oralitat espontània, però que traspasa aquest àmbit i es fa present en la llengua escrita, tant literària com no literària, segons uns determinats gèneres. Constitueix, doncs, una forma idiosincràtica entre les llengües romàniques i una forma bàsica del català.

PARAULES CLAU:

gèneres periodístics, llegibilitat, oralitat, llengua escrita, registres no formals, article personal.

Interviews, reports, articles and cartoon strips: genres using the personal article in Catalan

*L'entrevista, el reportatge, l'article i l'acudit,
gèneres marcats per l'article personal en català*

ABSTRACT:

In contrast to the guidelines set out in the majority of Catalan language style manuals, placing an article before an individual's proper name is a habitual practice in certain types of written journalism, especially interviews, daily-life reports, certain opinion articles and cartoon strips. The continued and widespread use of the personal article in Catalan, handed down from courteous forms of address used in former times, is singular among Romance languages today, and although it is proper to oral forms, its scope extends to written use, literary and non-literary, in accordance with certain genres. It is one of the most basic and frequent structures in Catalan.

KEY WORDS:

journalism genres, readability, orality, written language, informal registers, personal article.

Es pot detectar una certa desorientació, entre periodistes, però també entre escriptors, traductors o guionistes cinematogràfics, respecte de l'anomenat *article personal* o *article onomàstic*, una singularitat del català actual, que cal preservar, dins les llengües romàniques. Pel fet que en les altres llengües avui pràcticament no s'usa un article davant els noms propis de persona, en català avui sovint es dubta, en l'àmbit de l'escriptura, sobre si s'ha d'utilitzar o bé se n'ha de prescindir. Als anys vint del segle passat ja hi va haver una polèmica infructuosa entre Ruyra i Rovira i Virgili, a la qual es va afegir Fabra,¹ en què es va debatre des de la premsa sobre l'ús o bé la supressió de l'article personal en les traduccions de narrativa al català. D'altra banda, en l'àmbit pròpiament de la premsa escrita sembla que avui hi ha un divorci entre allò que estableixen alguns llibres d'estil sobre l'ús de l'article personal (quasi el bandegen dels usos periodístics) i la pràctica efectiva en els diferents gèneres periodístics (sovint en fan un ús extensiu, més acostat a la idiosincràsia del català).

1. De títol de cortesia a article personal

És conegut que els vocatius *DOMINE* i *DOMINA*, del llatí vulgar, són l'origen dels actuals articles *en* i *na*, formes ultradesgastades després d'haver passat per *don* i *dona*. Les partícules *en* i *na*, formes clàssiques conservades avui en el balear, tenen les arrels en el mateix origen de l'idioma. Se'n troben mostres escrites en textos del segle XII. Són les mateixes formes que farà servir l'occità fins al XIV.²

L'article personal constituïa un títol de cortesia o de respecte que s'anteposava als noms de persona de tots els estaments de la societat i de tot el domini lingüístic, tant en situacions de comunicació formal com informal. Modernament ha perdut aquest valor i s'usa, sobretot, en situacions de comunicació no formal —en la llengua oral espontània—, com un presentador dels antropònims (noms de pila, cognoms i sobrenoms). I, atès que el nom propi identifica directament un referent únic i definit dins l'entorn de l'enunciació o gràcies als coneixements que comparteixen emissor i receptor, no necessita cap article que n'actualitzi o restringeixi el significat, per la qual cosa l'article personal del català és sintàcticament redundant, expletiu.

Amb el pas dels segles, *en* i *na* van conviure com a article personal amb altres formes, distribuïdes pel domini lingüístic. Així, la combinació clàssica conviu amb el sistema mixt *en* i *la*;³ el sistema *lo* i *la*, i el sistema que combina *el* i *la*.

Tot amb tot, la pèrdua del valor de tractament de cortesia de *en* i *na* en la llengua parlada antiga es constata ja a partir del segle XV.⁴ En canvi, en la llengua escrita antiga, més conservadora, *en* i *na* van mantenir durant més segles el valor de títol de respecte.

2. Ús residual en altres llengües romàniques

El francès, l'italià i l'espanyol han anteposat de manera residual un article als noms propis de persona, especialment als noms de pila,⁵ sense valor de tractament. En francès, modernament és considerat *pagès* i pot denotar, davant un cognom, menyspreu.⁶ L'italià i l'espanyol l'hi anteposen avui en certs registres no formals orals i, encara, en algunes de les seves varietats territorials o bé en zones rurals. En l'italià contemporani la presència d'aquest article, confinat al nord de la península itàlica, constitueix una mostra de col·loquialisme o de to familiar,⁷ mentre que en l'espanyol actual és considerat vulgar.⁸ Així, doncs, en francès, en italià i en espanyol l'article davant els antropònims avui és una marca caduca, restringida i connotada.

El portuguès, que en fa un ús més extensiu, fins i tot en l'escriptura, utilitza l'article quan en la llengua col·loquial hom esmenta una persona que és coneguda a través del tracte directe o personal. En cas de no haver-hi coneixença directa o familiaritat, se'n prescindeix. Així, en portuguès, la presència/absència de l'article esdevé també una marca informativa de la relació personal que hom manté amb les persones anomenades.⁹

Existeix, això no obstant, un ús especial de l'article, provinent de l'italià i imitat per altres llengües romàniques —un ús prestigiat—, consistent a col·locar l'article davant el cognom —i només el cognom— de personatges famosos o il·lustres, segurament com a continuació d'una pràctica ja llatina d'emprar *ILLE* i *IPSE* per expressar la notorietat d'una persona (*Le opere latine dell'Alighieri*).¹⁰ Semblantment, el francès, l'espanyol i especialment l'italià avui poden anteposar aquest article davant el nom de dones cèlebres (escriptores, actrius, cantants i fins amants de reis): *la Pompadour*, *la Clairon*, *la Magnani*, *la Callas*, *la Pardo Bazán*, etc.

3. L'article personal i els registres no formals

La majoria de gramàtiques, diccionaris, manuals o textos per a l'ensenyament, s'han ocupat especialment de descriure l'ortografia i la morfologia de l'article personal; eventualment, n'indiquen la distribució territorial, però en general no n'han associat l'ús als registres informals de la llengua. Sovint relacionen la presència o l'absència de l'article amb l'estatus o prestigi social de la persona que hom anomena, amb el grau de familiaritat o de coneixença personal que s'estableix amb ella, amb el seu origen lingüístic o cultural, amb l'època en què viu o ha viscut, etc.¹¹

Poques vegades s'ha relacionat, doncs, la presència de l'article personal amb l'ús de registres no formals, propis de la llengua oral espontània, però també de l'escriptura que vol reproduir un cert grau d'espontaneïtat o que recrea l'oralitat.¹²

I com ja he mostrat en un altre lloc,¹³ allò que distingeix avui el català d'altres llengües romàniques és el fet que en la conversa o en la comunicació informal, l'anteposició de l'article es fa efectiva sempre davant qualsevol nom propi de persona, i aquest fet no ha de comportar forçosament, per part del parlant, una relació familiar, emotiva o de coneixença directa envers la persona anomenada. Així, en espais radiofònics en podem recollir mostres com ara *la Simone Signoret*, *el Borrell* (exministre espanyol), *el Clemente* (entrenador de futbol), *en Franco*, *en Lluís XIV*, *en Tàpies*, *l'Umberto Eco*, *el Tarradellas*, *en Pius XII*, *l'Ors*, *la Rodoreda*, etc.¹⁴

En l'escriptura, la narrativa literària o bé el guionatge cinematogràfic, televisiu o teatral, quan incorporen o vehiculen mostres de la parla espontània o quotidiana (real o fictícia), solen emprar, a fi d'infondre-hi una certa versemblança, l'article personal davant el nom de gairebé qualsevol personatge o persona (viva, morta, cèlebre, il·lustre, anònima, mereixedora de respecte, catalana, no catalana, etc.). Els exemples es poden ampliar a altres manifestacions (escrites o orals) de la premsa, la ràdio i la televisió.

4. La premsa i la llegibilitat

A partir del 1987, amb *Un model de llengua pels mitjans de comunicació* (1987), el llibre d'estil del *Diari de Barcelona*, n'apareixen d'altres, també de la premsa en català, que contribueixen a debatre la qüestió. Tot descrivint o definint la llengua de la comunicació de massa, aquestes obres en solen tipificar amb una certa claredat les modalitats formals i les no formals, i hi relacionen en algun cas els possibles usos de l'article personal, com veurem més endavant. Ens referim als llibres d'estil del desaparegut *Diari de Barcelona*, al *Manual de redacció i estil d'El 9 Nou* (Coromina, 1991), al *Llibre d'estil del diari 'Avui'* (1997), al *Llibre d'estil 'El Periódico'* (2002) o al *Llibre d'estil d'El Punt'* (2005).

4.1. La llegibilitat

A principi dels anys vint del segle passat es posen les bases als Estats Units d'Amèrica de la *llegibilitat*, és a dir, del conjunt de recursos lingüístics que, convenientment utilitzats en l'escriptura, en faciliten la lectura i la comprensió. Especialment la premsa és objecte d'estudi d'aquests treballs, que cerquen el coneixement de mecanismes que faciliten la transmissió de la informació.¹⁵

Per primera vegada s'apliquen mètodes matemáticoestadístics a l'anàlisi de les llengües a fi de conèixer-ne més bé el funcionament i de descobrir els factors i els elements que faciliten o dificulten la comprensió dels textos, i amb aquests estudis neix el concepte de *llegibilitat*, s'elaboren diccionaris bàsics i diccionaris de freqüències, i s'estableixen fórmules per determinar el grau de facilitat o de dificultat de

lectura d'un text. Si bé els primers treballs s'apliquen a l'anglès, ben aviat se'n fan adaptacions a altres idiomes.

La noció de llegibilitat comprèn la tipografia i sobretot factors pròpiament lingüístics: la tria dels mots —més o menys coneguts i freqüents—, l'ordre dels elements de la frase, la llargada i la complexitat de les frases, la manera de connectar-se, etc.

4.2. Els vocabularis bàsics i de freqüències

Thorndike i Lorge (1921) publiquen, per a l'anglès, el primer vocabulari bàsic o fonamental d'una llengua. Gougenheim (1958) enllesteix el diccionari fonamental del francès. Deu anys més tard Llobera (1968) publica *El català bàsic*. En italià, De Mauro (1980) edita el seu vocabulari de base. Aquests vocabularis bàsics estableixen la llista dels mots coneguts i més utilitzats pels parlants en la comunicació oral. Solen comprendre entre 1.500 i 8.000 entrades. Són les paraules que permeten una comunicació suficient en els afers de la vida quotidiana. A banda *El català bàsic*, de Llobera, en la nostra llengua n'apareixen posteriorment d'altres.¹⁶ Però no n'hi ha cap que tingui en compte tampoc l'article personal.

4.3. El *Diccionari de freqüències* i l'article personal

Caldrà esperar l'any 1998 per obtenir dades fiables i definitives sobre l'ús de l'article personal en l'activitat comunicativa, gràcies al *Diccionari de freqüències*, en tres volums, dirigit per Rafel (1996-1998). Els resultats s'obtenen del buidatge de textos escrits (literaris i no literaris), publicats entre 1833 i 1988, pertanyents al Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana, de l'Institut d'Estudis Catalans.¹⁷

	[...] 1964-1968	1969-1973	1974-1978	1979-1983	1984-1988	TOTAL
Filosofia		8	2	5	5	421
Religió i teologia	4	2	2			189
C. socials	12	52	118	45	2	2.064
Premsa	64	192	379	500	335	4.447
C. purs i naturals			8	73	5	688
C. aplicades	8	14	65	9	12	1.052
Belles arts i esports	9	3	32	73	100	2.015
Llengua i literatura	36	136	5	24	45	1.997
Història i geografia	342	159	145	32	253	4.434
Correspondència	5		9	36		447
Total	480	566	765	797	757	17.754

Taula 1. Textos no literaris: freqüències absolutes del lema *en* (article personal)

	[...] 1964-1968	1969-1973	1974-1978	1979-1983	1984-1988	TOTAL
Assaig	29	4	36	20	4	1.892
Narrativa	195	3.495	1.686	702	1.506	27.362
Poesia	5	6	65	1	31	588
Teatre	190	394	97	205	161	5.340
Total	419	3.899	1.884	928	1.702	35.182

Taula 2. Textos literaris: freqüències absolutes del lema *en* (article personal)

El *Diccionari de freqüències* constata que, en els textos no literaris, l'article personal assoleix, dins el lèxic català, el lloc 125 del rang de freqüències (amb 17.754 ocurrences); en els textos literaris, en canvi, puja fins al lloc 66 (amb 35.182 ocurrences); globalment, l'article personal ocupa el lloc 85 (amb 52.936 ocurrences). És a dir, l'article personal és més freqüent en la comunicació que paraules tan bàsiques com *casa*, *arribar*, *part*, *vegada*, *cada* o *terra* (Rafel, 1998b).

Així, i pel que fa al català d'avui, les dades del diccionari mostren que l'article personal obté una cota altíssima de freqüència en els textos escrits (amb tendència a la formalitat), especialment en els de narrativa i també en els de la premsa, tal com mostren aquestes dues taules, que parteixen de les dades dels últims vint-i-quatre anys del corpus (Rafel, 1998b).

Rang*	Freqüència
El mot 5è <i>a</i>	és utilitzat 1.237.435 vegades
15è <i>jo</i>	474.544
25è <i>hi</i>	223.968
35è <i>veure</i>	128.496
45è <i>nostre</i>	92.006
55è <i>son</i>	82.456
65è <i>encara</i>	72.973
75è <i>tot</i>	61.595
85è <i>en</i> (art. pers.)	52.936
95è <i>manera</i>	47.759
105è <i>sinó</i>	41.831

Taula 3. Ordre de freqüència de l'article personal (textos literaris / textos no literaris)

* Ordre de freqüència decreixent de cada mot respecte dels altres del mateix corpus.

4.4. Els llibres d'estil i l'article personal

Tal com indicàvem, sembla que hi ha un cert divorci entre allò que estableixen o prescriuen alguns llibres d'estil de la premsa sobre els usos de l'article personal i la pràctica efectiva en els diferents gèneres periodístics. El *Diari de Barcelona*, a *Un model de llengua pels mitjans de comunicació* (1987: 31), assenjala que «l'estil informatiu sol rebutjar l'article personal», tret dels casos «en què el registre en justifiqui l'ús (per exemple, en certes entrevistes de to molt col·loquial», mentre que el *Llibre d'estil del diari 'Avui'* (1997: 61), més contundent, assevera que «l'article personal no és propi del registre formal a què pertanyen els gèneres periodístics» i, consegüentment, «no es farà servir mai en informacions del diari».

La primera edició del manual de redacció i estil d'*El 9 Nou* (Coromina, 1991: 27, 219) indica que l'article no s'escriu «davant del nom o dels cognoms de persones públiques o relacionades amb fets que són notícia, de personatges històrics i famosos», ja que «[l'article personal] comporta un to de familiaritat» i, per tant, «es pot usar en les entrevistes col·loquials» o de *personalitat*, que admeten «la reproducció de les varietats lingüístiques de l'entrevistat [...] i també certs recursos o característiques de la llengua parlada».

El *Llibre d'estil 'El Periódico'* (2002: 48-49) es limita a dir que el diari «fa servir l'article personal (*el, la*) només davant els noms de pila catalans quan apareixen sense cognoms», però no indica en quins registres o gèneres periodístics això és possible.

El *Llibre d'estil d'El Punt'* (2005: 52) també assenjala que «quan, ocasionalment, les referències [a persones] es facin només pel nom propi [cal entendre aquí el *nom de pila*], l'article personal és imprescindible» i afegeix que «és el cas dels reportatges centrats en ciutadans identificats només amb el nom propi». Finalment, *El Punt* indica que l'article personal «no el farem servir en els textos informatius, amb l'excepció dels que tinguin un marcat caràcter informal», sense especificar de quins es tracta.

Segons aquestes declaracions d'intencions, en un d'aquests mitjans l'article personal estaria completament bandejat de qualsevol text periodístic; en un altre, l'article només seria possible en la transcripció de les entrevistes de to col·loquial o de personalitat; en un tercer cas seria possible en els reportatges centrats en ciutadans identificats només pel nom de pila. Finalment, hi ha qui sense especificar el gènere periodístic advoca per l'ús de l'article només davant els noms de pila catalans.

4.5. El llenguatge periodístic de base

Hi ha, en la periodística, unanimitat a considerar l'existència d'un discurs, un estil o un llenguatge periodístic de base, amb bones dosis de llegibilitat, sobre el qual descansarien els diversos gèneres. Aquest estil de base, que té la seva expressió més característica en la informació o notícia, sorgeix amb l'ús del canal escrit de projecció pública i del fet que s'adreça a una massa heterogènia de lectors. Això fa

que el punt de referència d'aquest estil sigui la llengua estàndard (planificada i no espontània), associada a un registre de tipus formal, de to objectiu i impersonal, per la qual cosa se n'exclou en principi l'article personal.

5. Els gèneres periodístics

En l'àmbit de la premsa, la teoria i la pràctica dels gèneres han volgut fixar unes categories que històricament fluctuen o canvien segons les escoles, els professionals, les cultures o llengües i també segons els criteris emprats a l'hora de categoritzar els textos periodístics.¹⁸

Tot i que la noció de gènere periodístic és «tributària de la del gènere literari [...], la seva història és la del periodisme més que de la literatura», tal com remarca Gomis (1989: 85), el qual afegeix que «[els gèneres] apareixen a mesura que el periodisme evoluciona i intenta respondre a noves necessitats». La primera classificació de modalitats del discurs podríem trobar-la en la retòrica clàssica. Sigui com sigui, l'establiment d'uns gèneres, en literatura i en periodisme, ha estat de sempre l'intent de caracteritzar un conjunt de textos, de descobrir-hi el motlle que els configura o l'organització profunda que hi funciona en cadascun, sovint amb l'objectiu de guiar l'escriptor i el lector.

5.1. Origen dels gèneres

Els corrents liberals del segle XVIII i, sobretot, del XIX propicien l'aparició de la premsa diària de massa, amb la voluntat d'informar sobre problemes políticsocials i d'orientar l'opinió pública. Així, per Gomis (1989: 97), els gèneres periodístics neixen quan un mateix diari fa servir el llenguatge de maneres tan diferents com ho demana:

la comunicació impersonal d'una notícia que ha arribat per telègraf, la crònica d'una festa social a la qual ha assistit bona part dels que la llegiran, el reportatge sagnant d'un corresponsal que intenta apropar al lector una guerra llunyana i l'article que censura vivament una decisió presa pel poder a Washington.

La premsa ha esdevingut des dels seus orígens, doncs, un vehicle d'informació i també d'opinió o comentari, els dos pols que emmarquen la classificació dels gèneres. Entre aquests dos pols, o extrems, representats per la *notícia* (gènere objectiu per excel·lència en el seu teòric propòsit) i per l'*editorial* (gènere subjectiu per excel·lència en el seu teòric propòsit), hi ha un seguit d'altres gèneres que se situen en posicions intermèdies o híbrides.

Allò que caracteritza i delimita els gèneres pròpiament és la manifestació de l'actitud que hi manté l'emissor, la posició que hi adopta respecte del que expressa:

hi pot mantenir una posició distant i neutra respecte de la informació o, contràriament, pot emetre-hi enunciats modalitzats que deixen entreveure l'opinió que li mereix allò que presenta. El concepte de *modalització* és, segons Conca i altres (1998: 51), «el fenomen que dóna compte de la manera com l'emissor incorpora a l'enunciat marques de la seua presència», i abraça una gamma extensa d'elements lingüístics (pronoms i verbs en primera persona; modalitats oracionals interrogatives, exhortatives o exclamatives; unitats lèxiques amb valor axiològic, és a dir, transmissores d'una valoració o d'un estat d'ànim; figures retòriques; signatura que explicita l'autoria del text, etc.).

5.2. Classificació dels gèneres

La taula següent, que és una recapitulació de diferents concepcions dels gèneres, en presenta una classificació que parteix de l'actitud que hi adopta l'emissor: des d'una actitud distant i neutra fins a una actitud plenament subjectiva. Aquesta reclassificació associa, a més, la gradació *objectivitat/subjectivitat* als propòsits comunicatius dels gèneres (*informar, informar i captivar, persuadir*). Com a complement, la taula relaciona cada gènere a un o dos *tipus textuais dominants* i a *tipus textuais secundaris*. Amb aquesta proposta de classificació es vol comprovar si hi ha relacions que puguin afavorir la presència o bé l'absència de l'article.

	Propòsit comunicatiu	Gènere	Tipus textuais dominants	Tipus textuais secundaris
OBJECTIVITAT	informar	notícia	narratiu descriptiu	
	informar i captivar	entrevista informativa	explicatiu narratiu	descriptiu argumentatiu
		reportatge descriptiu	narratiu conversacional	explicatiu
		crònica	narratiu descriptiu	explicatiu argumentatiu
		entrevista de personalitat	conversacional	narratiu descriptiu explicatiu
		crítica argumentatiu	explicatiu narratiu	descriptiu
SUBJECTIVITAT	persuadir	acudit gràfic d'actualitat	conversacional argumentatiu	narratiu descriptiu
		editorial, article d'opinió (comentari, columna)	argumentatiu	explicatiu narratiu descriptiu

Taula 4. Proposta de classificació dels gèneres periodístics

Font: Elaboració pròpia.

6. Anàlisi de textos periodístics

Per a la comprovació de la presència/absència de l'article personal en els diferents gèneres, s'ha consultat el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana i s'ha partit de l'anàlisi d'un corpus constituït per textos dels periòdics *Avui*, *El Periòdic*, *El Punt* i *El Temps*, del 1997 al 2001, al qual se n'han afegit del 2009-2011 (incloent-hi el diari *Ara*).¹⁹

6.1. L'entrevista

S'observa en l'entrevista de personalitat, que reproduïx parcialment l'espontaneïtat del discurs de l'entrevistat, la presència més elevada de l'article personal, tal com correspon a un text conversacional (Limós, 2010: 12-17):

L'Aleix té vint anys i en Pol, divuit. Són germans i viuen a Granollers. Sorgits del planter inesgotable del motociclisme català, fa temps que volten pel món [...] L'Espargaró gran es vol consolidar en la categoria estrella, la de motoGP [...]

A: En Rossi és el més bo i tots n'hem d'aprendre molt. Ara bé, a mi m'agrada molt en Dani Pedrosa i crec que, tard o d'hora, guanyarà el Mundial.

L'entrevista informativa o de declaracions, en canvi, molt propera a la notícia, prescindeix de l'article, tant l'entrevista que s'ha desenvolupat originàriament en català (Elcacho, 1998: 34), com la que ha estat traduïda (Beris, 2001: 6), respectivament:

Josep M. Casas, professor del departament de geologia dinàmica, geofísica i paleontologia de la Universitat de Barcelona

—*¿Quants investigadors del departament de geologia dinàmica heu treballat aquest any a l'Antàrtida?*

—*En l'estudi de la gelera, tres. Laia Ximenis, que està fent la tesi doctoral sobre l'estudi d'aquesta gelera, Glòria Furdada, que ha marxat ara, i jo mateix.*

Benjamin Netanyahu, exprimer ministre d'Israel i membre del partit conservador Likud

—*Sharon ha estat acusat de provocar la Intifada al visitar l'Esplanada de les Mesquites de Jerusalem a finals de setembre. ¿Crec que el van assessorar malament?*

—*No crec que la visita d'Ariel Sharon al Mont del Temple hagi instigat res. Hi ha informació clara que demostra que la incitació palestina havia començat abans i que aquesta visita va ser l'excusa utilitzada per l'àsser Arafat.*

Hi ha també entrevistes mixtes, que mesclen la informació que es vol obtenir sobre un tema i alhora la presentació de la personalitat de l'entrevistat. Aquestes entrevistes poden adoptar un cert to distès que l'acosten a l'entrevista de personalitat, per la qual cosa de vegades inclouen l'article personal, especialment

quan l'entrevistat anomena persones del seu gremi, activitat o professió (Sala, 2000: 21):

Joan Barril, periodista

—Jo d'aquí a uns quants anys ja no faré això. Per mi, els mestres de la ràdio són en Cuní i en Gabilondo. A més, la gent normalment es pensa que les emissores generalistes es fan competència les unes a les altres, però jo diria que l'autèntica competència és la ràdio-fórmula musical.

6.2. L'article d'opinió

Si bé l'article d'opinió (expressió personalitzada d'uns judicis, valoracions o comentaris i amb un alt grau de formalitat) prescindeix per norma de l'article personal, de vegades hi recorre quan el signatari mostra l'amistat, la coneixença o l'adhesió personal envers les idees, l'actuació o el tarannà de la persona que esmenta, o bé quan vol accentuar l'admiració sobre un personatge mort recentment, tal com mostren aquests exemples signats pels polítics Jaume Camps (2000: 27) i Pasqual Maragall (2000: 17), respectivament:

En Xavier... el candidat, l'amic

Fa anys que conec en Xavier Trias, tanmateix, els que no heu tingut la sort de sentir l'escalp de la seva amistat no us amoïneu gaire, perquè a la poca estona de conèixer-lo sentireu la càlida sensació d'un corrent de simpatia. [...] En Xavier té un somriure franc que a voltes es torna tendre o murri.

Seguirem el camí de l'Ernest

[...] La pau a Euskadi havia esdevingut una passió vital per a l'Ernest Lluch. Hi abocava tota la seva passió per conèixer, per comprendre i per dialogar. [...] Avui, més que mai, la unitat dels demòcrates, reclamada fins al darrer moment per l'Ernest, esdevé un requisit previ i irrenunciable. [...] Tenim el deure de continuar la tasca que s'havia imposat l'Ernest Lluch. Ell mateix ens en donava la fórmula de fer-ho.

A la manera d'alguns reportatges, l'opinió pot servir-se de ciutadans anònims o bé imaginaris, sense transcendència pública, com el següent, de Fondevila (2011: 37) a l'*Ara*, que utilitza en *Ventura* com a prototipus de ciutadà que contempla estupefacte la política cultural del país:

En Ventura i la classe política que va al Liceu

En Ventura ha llegit al diari que la Generalitat ha renovat l'abonament de la llotja del Gran Teatre del Liceu amb un cost de 92.000 euros per a aquest any. [...] Ja se sap que anar a l'òpera fa patxoca, pensa en Ventura, i per això cal mantenir-la costi el que costi. [...] Picat per la curiositat, en Ventura s'assabenta que el ministeri de Cultura, l'Ajuntament i la Diputació tenen cadascun la seva llotja. Qui les fa servir? Hi ha llistes d'espera?

Excepcionalment, els comentaris sobre l'activitat futbolística, omnipresent en els mitjans de comunicació, poden incloure també l'article davant el nom de jugadors o entrenadors que han esdevingut famosos, cèlebres, populars i familiars als lectors (Bosch, 1998: 24):

Avui estiu

El Sergi, per exemple, va demostrar que amb la seva cama dolenta l'any passat va fer tres gols de bandera, i en canvi amb l'esquerra, la seva cama presumptament bona, no en va marcar cap, ni de rebot. Un altre il·lustre esquerrà amb una cama dolenta —o amb una sola cama, que també es diu molt— era l'Asensi, que suplia les seves mancances amb la dreta amb unes esplèndides rematades de cap. [...] En canvi, el seu gendre, l'Iván de la Peña, ha estat traspasat al Lazio només per 2.500 milions de pessetes perquè un bon dia al Cruyff se li va acudir dir que Lo Pelat no era un crac perquè només sabia tocar la pilota amb la dreta.²⁰

6.3. El reportatge

En el reportatge, gènere que explica fets no estrictament d'actualitat, el reporter tendeix a distanciar-se de la història en els temes que s'acosten a l'especialització, o bé que són protagonitzats per persones amb responsabilitat social, política o cultural; en aquest marc, el periodista refusa l'article personal (Ansola, 2010: 2-5):

Recoder tanca un cicle

L'alcalde de Sant Cugat, Lluís Recoder, va oficialitzar ahir la seva renúncia a encapçalar per quarta vegada consecutiva les llistes de CiU a Sant Cugat, on governa amb majoria absoluta. Recoder va voler desvincular la seva decisió de la proximitat de les eleccions. Per Recoder, dotze anys són suficients per tancar un cicle. Ahir, però, en va obrir un altre. Els insistents rumors que des de fa prop d'un any el situen en un futur govern de la Generalitat al costat d'Artur Mas.

En canvi, en els reportatges que tracten qüestions properes al ciutadà o que són pròpies de la vida quotidiana, en què intervenen *persones anònimes*, se sol reforçar la quotidianitat amb l'ús de l'article davant els noms de pila (no forçosament han de ser catalans) i també dels cognoms (Merino, 2001: 22-23):

La immigració africana a Lleida

Estudiant d'Econòmiques, en Mohàmed espera que li convalidin els estudis a la Universitat de Barcelona. [...] Mai abans no havien vist una nevera o una rentadora. Estan molt contentes i moltes no voldrien tornar, assegura la Zarha. [...] En Mamy té trenta-dos germans d'un pare amb quatre dones. Quan tenia setze anys va haver de sortir de Mali per raons econòmiques. [...] «Et tracten malament. Ahir mateix em van prohibir d'entrar al Factory (un dels pubs de moda de la ciutat)», denuncia en Makhan Conate, de Mali.

Pot haver-hi també reportatges que reproduïen, a manera de declaracions, les paraules de ciutadans del carrer sobre fets d'actualitat, com en aquest, sobre el judici d'un presumpte homicida, Lluís Corominas. En el reportatge es reproduïen citacions de suport d'una defensora de l'acusat (una monja anomenada Lucía Caram), extretes de la pàgina de Facebook «Justícia per a Lluís Corominas», en les quals utilitza l'article personal (Piqué, 2011: 16):

El Lluís confia en la justícia

«Ens tranquil·litza comprovar que el Lluís està molt serè. De fet és ell qui ens anima, confia en la justícia i té ganes de defensar-se. Tenim la certesa que és innocent, que tot va ser un accident.»

6.4. La notícia, la crònica, la crítica, l'editorial

La notícia, la crònica i l'editorial prescindeixen per norma de l'article personal. Quant a la notícia, el gènere informatiu i *objectiu* per excel·lència, el refusa sistemàticament. Hi ha, tanmateix un parell d'excepcions a aquesta norma: en els espais reservats a la informació televisiva, hi ha notícies (i també resums, breus informatius o notes) que utilitzen l'article davant el nom dels personatges de ficció de les sèries de producció pròpia («Plats bruts», 2000: 40):

Mari Pau Huguet, presentadora del programa de TV3 *Connexions*, és la convidada especial de l'episodi d'avui de la popular sèrie d'humor *Plats bruts*, que protagonitzen Joel Joan i Jordi Sánchez. En aquest capítol, titulat *Tinc bon cor*, el pis del Lopes i el David l'han embargat.

La crònica (judicial, esportiva o política) i la crítica (de cinema, teatre, arts plàstiques, literatura, etc.) són gèneres que temàticament se circumscriuen a àmbits amb un cert grau d'especialitat. Tant l'una com l'altra prescindeixen de l'article personal. En el cas de la crítica, el text combina la terminologia específica d'una àrea temàtica amb l'ús d'un llenguatge formal altament modalitzat, com correspon sovint als textos argumentatius.

L'editorial, que expressa l'opinió de l'empresa, de la direcció del periòdic o de l'equip de redacció sobre qüestions o fets cabdals d'actualitat, refusa sistemàticament l'article personal.

6.5. L'acudit gràfic d'actualitat

L'acudit gràfic d'actualitat sol representar una escena virtual que inclou diàlegs simulats entre personatges reals o imaginaris caricaturitzats, desplaçats sovint del seu àmbit d'actuació i del seu discurs habitualment formal, i se serveix per norma de l'article personal en la simulada oralitat dels *ninots*.

Conversa de dos soldats nord-americans en una trinxera:

—Càsum la Lewinsky!

—Càsum l'impeachment i càsum en Saddam. (Fer, 1998: 3)

Dos nens del Colegio de San Ildefonso canten els números i els premis de la loteria:

—34.827... 14.216...

—Confiem que no li toqui al Millet... Confiem que no li toqui al Millet. (Fer, 2009: 3)

7. Conclusions

La pervivència i el vigor actual d'un article personal en català, provinent d'un antic tractament de cortesia, constitueix avui una singularitat en l'àrea romànica, que cal preservar. Aquesta marca idiosincràtica del català, pròpia de l'oralitat de la llengua parlada espontània, traspasa aquest àmbit i es fa present en la llengua escrita, tant literària com no literària —constatació fins fa poc no observada—, segons uns determinats gèneres o àrees temàtiques. En l'àmbit literari, l'article personal és present sobretot en la narrativa que, en el discurs reportat dels personatges, imita o recrea l'oralitat conversacional espontània o que, genèricament, utilitza registres no formals.

L'article personal és, de fet, una de les formes bàsiques de l'oralitat i també de l'escriptura: ocupa el lloc 85 en la llista dels mots més freqüents de l'idioma. Aquest mot anticipador del nom propi pot precedir indistintament els noms de pila, els cognoms i els sobrenoms, i pot abraçar persones vives, mortes, cèlebres, il·lustres, anònimes, mereixedores d'un especial respecte, catalanes, no catalanes, etc. La utilització de l'article no comporta, doncs, una relació de coneixença o de tracte directe entre l'emissor i la persona esmentada.

Si bé el llenguatge de base del periodisme és la llengua estàndard amb un registre predominantment formal que evita l'article personal, es comprova que en alguns mitjans escrits en català hi ha gèneres periodístics que es distingeixen —però no de manera sistemàtica o regular— per l'acceptabilitat de l'article, fet que entraria en contradicció amb allò que estableixen els llibres d'estil.

Es constata que l'absència de l'article és pròpia dels gèneres que, centrant-se en la llengua estàndard i també en els recursos de la llegibilitat, posseeixen un alt grau d'objectivitat. Tal és el cas de la notícia, que, d'altra banda, refusa la signatura del periodista.

En canvi, són els gèneres signats, que presenten un nivell més o menys elevat de subjectivitat, els que sovint admeten la marca de l'article personal. En aquest sentit, l'entrevista de personalitat i l'acudit gràfic d'actualitat, propers al text conversacional amb propòsits subjectius, són els gèneres més proclius a l'article personal, seguits del reportatge sobre temes de la vida quotidiana.

L'article d'opinió, amb un alt grau de subjectivitat, pot admetre l'article personal en els casos en què el signatari vol remarcar la coneixença, l'adhesió personal o l'afinitat envers les idees o l'actuació de la persona que esmenta, malgrat que presenti un alt nivell de formalitat pel fet de tractar-se d'un text argumentatiu i de manllevar recursos a la retòrica literària.

Hi ha gèneres que, tot i servir-se de recursos retòrics i d'un alt grau de subjectivitat, prescindeixen de l'article personal. Es tracta de la crítica, la crònica i el reportatge d'esdeveniments. És probable que l'absència de l'article en aquests tres casos es degui al fet que solen tractar temes propers a àmbits d'especialitat (política, música, cinema, economia, esports, etc.) a través d'un llenguatge amb un alt nivell de formalitat.

L'editorial, gènere subjectiu per excel·lència —situat a l'extrem oposat de l'objectivitat—, refusa de manera sistemàtica l'article personal. Probablement, aquest refús de l'article és condicionat pel *subjectivisme impersonal* que l'editorial vol exhibir en la seva funció de portaveu institucional de la publicació en tractar fets o qüestions cabdals d'actualitat. I, en fer-ho, adopta un to distant, d'una certa autoritat, incompatible amb les marques del *jo* i de la signatura personal.

En definitiva, hi ha gèneres periodístics que en català reclamen la presència de l'article personal, tal com es correspon a la idiosincràsia de la llengua catalana avui. Si l'ús de l'article de vegades hi és vacil·lant o bé s'hi omet sistemàticament, probablement és degut a la pressió que poden haver exercit els llibres d'estil (sovint supeditats a prejudicis, a calcs d'altres idiomes o bé al desconeixement de la fisonomia del català en aquest punt). Així, caldria que els llibres d'estil reguessin l'ús efectiu de l'article personal en tractar els gèneres que mostren realitats quotidianes (reportatges), la vessant més *humana* de les persones incloent-hi la parla col·loquial (entrevistes de personalitat i acudits gràfics) o bé l'adhesió o l'afinitat envers persones diverses, incloent-hi les cèlebres o les que tenen responsabilitats públiques (articles d'opinió). 🍷

Notes

I1 El 1924 Ruyra publica una nova versió de la traducció que ell mateix havia fet setze anys abans, el 1908, d'una selecció de contes dels escriptors d'expressió francesa Erckmann i Chatrian (1924). En la nova versió va introduir l'article personal davant els noms dels personatges dels contes, cosa que justificava al pròleg. Aquesta justificació obrirà un debat a través de la premsa, durant la primera meitat de l'any 1925, entre el mateix Ruyra (1964) a *La Veu de Catalunya* i Rovira i Virgili (1925) a *La Publicitat*, que tancarà Fabra (1954-1956) també a *La Publicitat*. La polèmica entre ells és, de fet, el primer intent —no reeixit del tot— de teoritzar sobre els usos i valors de l'article personal, especialment en la literatura i, en general, en la llengua escrita de registres formals. En efecte, tot i reconèixer la vitalitat de l'article davant el nom propi de catalans i de no catalans, intenten regular-ne l'ús en la llengua escrita, un ús que seria diferent segons que els textos fossin traduïts o bé escrits originàriament en català, segons que els noms propis pertanyessin a catalans o bé a no catalans, que els personatges —reals o de ficció— tinguessin un estatus social elevat o bé baix, o que fossin vius o morts; que els textos reflectissin èpoques reculades o contemporànies, que situessin els fets en la geografia catalana o bé en altres latituds, etc. I distingeixen, encara, entre obres d'estil elevat i la narrativa (conte o novel·la). Finalment, Fabra i Ruyra són partidaris de recuperar *En i Na* (amb majúscula inicial) com a tractament de cortesia, cosa a la qual s'oposa Rovira i Virgili.

I2 En presenta nombroses mostres Moran (1984: 22). Casanova (2003: 213), en tractar del fet que la fórmula de cortesia *en i na*, en català, esdevingués un mer article personal, i que en occità es perdés, assenyalà: «L'occità actua com el català i presenta les mateixes formes i tendències [...], i també des dels primers documents fins al segle XIV, quan la influència francesa el fa considerar redundant i inútil.»

I3 El masculí *en* del sistema mixt es transforma en *l'* davant noms, cognoms o sobrenoms començats per vocal precedida o no de *h*: *en Marc / en Prats*, però *l'Enric / l'Homs*.

I4 Existeixen uns documents que aporten mostres precioses de la llengua antiga oral no formal. Es tracta de les declaracions de testimonis incloses en els processos judicials, sovint recollides en els llibres de cort o de cùria que es porten des del segle XIII fins a començament del XVII. Riera i Sans (1973), transcriptor i editor d'un dels protocols judicials més coneguts, de començament del XV, aporta diverses mostres de la pèrdua del tractament de cortesia de l'article personal, especialment en casos en què l'article fins i tot apareix davant vocatius que no són noms propis: «...la dita mare sua se va anar a barayllar dient-li: "Osta, na veylla bagassa alcavota"» (p. 219); «En pagés merdós!» (p. 95).

I5 En trobem una mostra, en italià, en la transcripció d'un relat oral sobre una reunió política molt moguda recollida per Bruni (1997: 61): «Mentre continuava su questo tono (che ti dà la misura del degrado morale e anche dialettico nel quale siamo scivolati, e ci vorrà molto tempo e molta pazienza per recuperare un po' di dignità perduta), il Pieretti, che è sempre stato un po' preso dalle floride grazie della candidata sotto accusa, si avvicina al tavolo e lo sposta bruscamente. Preleva la Turacciolo, vestita di un acceso turchino...» En francès, en dona mostres Stendhal (1950: 421): «Ou je me trompe fort, ou le Rassi cherche à nous jouer quelque tour.» En espanyol, n'hi ha mostres a Cela (1974: 47): «—¿Te acordaste mucho de la Lola? / —A veces. ¿Por qué mentir? Como estaba todo el día pensando, me acordaba de todos. ¡Hasta del Estirao, ya ves!»

I6 Goosse (1993: 884) en remarca l'ús «campagnard» davant els noms de pila. El *Dictionnaire universel francophone* (1997) assenyalà que l'article denota menyspreu, especialment davant els cognoms.

I7 Tal com sosté Renzi (1976).

I8 Gómez Torrego (1993, vol. 2: 56) i Martínez de Sousa (1993: 100) consideren «vulgar» l'ús de l'article davant els noms de persona, en el sentit de poc elegant, o bé mancat de distinció, respectivament.

I9 En portuguès, en una obra de Moutinho (1975: 74), dedicada al cantant José Afonso, que aplega en un volum entrevistes, cançons i crítiques, hi ha innumbrables mostres d'aquesta presència i absència d'article davant els noms propis: «A minha ida ao Brasil possibilitou-me os mais diversos contactos com nomes representativos da cultura popular, tanto da música com do teatro. Sei lá, Jackson do Pandeiro, Clementina de Jesus, uma cantora de bailes populares revelada aos sessenta anos, Luís Gonzaga... E o Fotóti, que é um dos nomes apontados como renovador da música popular brasileira a partir da "bossa". O Tamba Trio, o Quinteto Violado, este último responsável pela renovação do filão musical nordestino, o Gilberto Gil, a Carmen Costa, outra cantora popular...» Quant a aquest ús que expressa coneixença o familiaritat a través del tracte, vegeu Cunha i Cintra (1997: 227), per al portuguès d'Europa, i *O Estado de S. Paulo. Manual de redação e estilo* (1997: 43), per al portuguès del Brasil.

I10 Erròniament, el català, el francès i l'espanyol han col·locat aquest article davant el nom de pila de l'Alighieri: *el Dante, le Dante o el Dante*. Així ho han fet, per exemple, Verdaguer (1974) o Molas (Sella, 1998).

111 Fabra (1956: 20), per exemple, en la gramàtica pòstuma remarca que «és habitual (en la major part de les terres de llengua catalana) de fer-los precedir [els noms propis de persona, de pila i cognoms] de l'article», i que «en el cas d'ésser el nom masculí i començar en consonant, l'article sol reemplaçar-se pel mot *en*». Tanca aquesta breu referència a l'article personal observant que el seu ús «no és obligatori» i que «és preferible la seva omisió davant dels noms estrangers i àdhuc de catalans cèlebres», sense indicar si aquesta preferència és aplicable a la «llengua elevada» o a la «llengua col·loquial».

112 L'Institut d'Estudis Catalans (1992) fa pública la proposta de l'estàndard oral referit a la morfologia. En l'apartat «L'article davant noms de persona» (p. 18) assenyalà: «En el registre formal, especialment en textos de caràcter neutre i expositiu (com els informatius), és pròpia l'omissió de l'article davant els noms de persona en els parlars que habitualment l'usen: *Hi va assistir Josep Vidal, Indira Gandhi va morir assassinada.*» I com a exemples d'ús en registres no formals, aporta aquests, amb noms de persones estrangeres: *en/el Churchill, la/na Marilyn Monroe*. També és interessant la remarca que es fa, a la «Introducció» (p. 8), sobre l'heterogeneïtat de la llengua estàndard: «Malgrat que el concepte de *llengua estàndard* implica un nivell de comunicació més aviat formal, no deixem d'admetre-hi al mateix temps uns nivells inferiors, que, si són de llengua estàndard per la comesa (entrevista, taules rodones, etc.), resten oberts a un major grau d'espontaneïtat.» Aquesta constatació ja la recollien alguns llibres d'estil de mitjans de comunicació, com assenyalem més endavant.

113 Coromina (2001).

114 Són mostres orals d'un programa radiofònic de Catalunya Ràdio, transcrits per Barnils, Monzó i Vendrell (1987).

115 Els primers treballs sobre fórmules de llegibilitat es deuen a Lively i Pressey (1923). Els segueixen altres fórmules com les de Washburne (1926) o de Gray i Leary (1935).

116 Assessoria Didàctica del Català (1975), Coordinadora d'Ensenyament i Llengua Catalana (1978), López del Castillo (1996).

117 S'hi pot accedir a través del lloc web <http://ctilc.iec.cat>.

118 Així, el periodisme de l'àrea lusitana presenta dues visions o classificacions dels gèneres, segons que es tracti del brasiler o del portuguès. El primer parteix de la divisió entre *jornalismo informativo* i *jornalismo opinativo* (Marquês de Melo, 1994); el portuguès els classifica en *gêneros da banca*, *gêneros da rua* i *gêneros de opinião* (Livro de estilo. Público, 1998). El periodisme francès distingeix el *journalisme assis* del *journalisme de terrain* (Mouriquand, 1997); el quebequès, en canvi, assenyalà que hi ha gèneres *pour rapporter des faits*, *pour expliquer* i *pour commenter* (Aguops, 2010). L'àrea de l'espanyol els classifica en *información*, *interpretación* i *opinión* (Martínez Albertos, 1983). Finalment, en català es fa la distinció entre *gèneres d'informació* i *gèneres de comentari* (Gomis, 1989).

119 La mostra comprèn cent cinquanta-dos textos pertanyents a notícies, entrevistes de premsa, entrevistes de ràdio, reportatges, cròniques, crítiques, articles d'opinió, editorials, cartes dels lectors, acudits gràfics i publicitat, recollits als dos volums de Coromina (2001). Per a aquest article m'he servit també de textos més actuals, com es desprèn de la datació de les mostres aportades.

120 Caldria un estudi sobre els usos de les possibles formes de l'article personal en un mateix mitjà de comunicació, atès que s'observa un ús alternatiu, en un mateix periòdic —i fins i tot en un mateix text—, de les combinacions *en i la i el i la*.

Bibliografia

- ANSOLA, E. «Recoder tanca un cicle». *El Punt* (edició de les comarques de Barcelona) (9 setembre 2010), p. 2-5.
- AQUOPS (2011). *Les genres journalistiques* [en línia]. Quebec: CyberScol, Réseau Éducation - Médias. <<http://presse.cyberscol.qc.ca/ijp/observer/genres/genres.html>> [Consulta: 13 maig 2011].
- ASSESSORIA DIDÀCTICA DEL CATALÀ (1975). *Vocabulari bàsic infantil i d'adults*. Barcelona: Bibliograf.
- BARNILS, R.; MONZÓ, Q.; VENDRELL, J. (1987). *El lloro, el moro, el mico i el senyor de Puerto Rico*. Barcelona: Empúries.
- BERIS, J. «Benjamin Netanyahu, exprimer ministre d'Israel i membre del partit conservador Likud». *Avui* (15 gener 2001), p. 6.

- BOSCH, X. «Avui Estiu». *Avui* (24 agost 1998), p. 24.
- BRUNI, F. (1997). *Manuale di scrittura e comunicazione*. Bolonya: Zanichelli.
- CAMPS, J. «En Xavier... el candidat, l'amic». *Avui* (27 febrer 2000), p. 27.
- CASANOVA, E. (2003). «L'evolució de l'article onomàstic *En/Na* en català i occità». A: *Actas del XXIII Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica*. Tübingen: Max Niemeyer, p. 209-233.
- CELA, C. J. (1974). *La familia de Pascual Duarte*. Barcelona: Destino.
- CONCA, M. *et al.* (1998). *Text i gramàtica. Teoria i pràctica de la competència discursiva*. Barcelona: Teide.
- COORDINADORA D'ENSENYAMENT I LENGUA CATALANA (1978). *Poal. Vocabulari bàsic ampliat*. Barcelona: Proa.
- COROMINA, E. (1991). *El 9 Nou. Manual de redacció i estil*. Vic: Eumo: Diputació de Barcelona: Premsa d'Osona.
- (2001). *L'article personal en català. Marca d'oralitat en l'escriptura*. Tesi doctoral. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Lletres. 2 v.
- CUNHA, C.; CINTRA, L. (1997). *Nova gramàtica do português contemporâneo*. Lisboa: João Sá da Costa.
- DE MAURO, T. (1980). «Vocabolario di base della lingua italiana». A: *Guida all'uso delle parole*. Roma: Editori Reuniti, p. 147-170.
- DIARI DE BARCELONA (1987). *Un model de llengua pels mitjans de comunicació*. Barcelona: Empúries.
- Dictionnaire universel francophone* (1997). París: Hachette/Edicef.
- ELCACHO, J. «Josep M. Casas, professor del departament de geologia dinàmica, geofísica i paleontologia de la Universitat de Barcelona». *Avui* (24 gener 1998), p. 34.
- ERCKMANN, E.; CHATRIAN, A. (1924). *Rondalles de poble*. Barcelona: Editorial Catalana.
- FABRA, P. (1954-1956). *Converses filològiques*. I-IV. Barcelona: Barcino.
- *Gramàtica catalana* (1993). Barcelona: Teide.
- FER. «Acudit». *Avui* (19 desembre 1998), p. 3.
- «Acudit». *Avui* (22 desembre 2009), p. 3.
- FONDEVILA NADAL, S. «En Ventura i la classe política que va al Liceu». *Ara* (12 maig 2011), p. 37.
- GÓMEZ TORREGO, L. (1993). *Manual de español correcto*. Madrid: Arco Libros. 2 v.
- GOMIS, L. (1989). *Teoria dels gèneres periodístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació.
- GOOSSE, A. (1993). *Le bon usage*. París: Duculot.
- GOUGENHEIM, G. (1958). *Dictionnaire fondamental de la langue française*. París: Didier.
- GRAY, W. S.; LEARY, B. E. (1935). *What makes a book readable*. Chicago: University of Chicago Press.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1992). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. II: Morfologia*. Barcelona: IEC.
- LIMÓS, R. «Aleix i Pol Espargaró: germans de velocitat». *Plaers d'Avui* (10 gener 2010), p. 12-17.
- LIVELY, B. A.; PRESSEY, S. L. (1923). «A method for measuring the 'vocabulary burden' of textbooks». *Educational Administration and Supervision*, núm. 9, p. 389-398.
- Livro de estilo. Público* (1998). Lisboa: Printer Portuguesa.
- Llibre d'estil d'El Punt*. *Llengua 2* (2005). [Edició d'ús intern]
- Llibre d'estil del diari 'Avui'* (1997). Barcelona: Empúries.
- Llibre d'estil 'El Periódico'* (2002). Barcelona: Ediciones Primera Plana.
- LLOBERA, J. (1968). *El català bàsic*. Barcelona: Teide.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, L. (1996). *Diccionario català bàsic*. Barcelona: Edicions 62.
- MARAGALL, P. «Seguirem el camí de l'Ernest». *El Periódico* (23 novembre 2000), p. 17.
- MARQUÊS DE MELO, J. (1994). *A opinião no jornalismo brasileiro*. Petrópolis: Vozes.
- MARTÍNEZ ALBERTOS, J. L. (1983). *Curso general de redacción periodística*. Barcelona: Mitre.
- MARTÍNEZ DE SOUSA, J. (1993). *Diccionario de redacción y estilo*. Madrid: Pirámide.
- MERINO, F. «La immigració africana a Lleida». *El Temps* (9-15 gener 2001), p. 22-23.

EUSEBI COROMINA

- MORAN, J. (1984). *El Capbreu de Castellbisal*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- MOURIQUAND, J. (1997). *L'écriture journalistique*. Paris: PUF.
- MOUTINHO, J. V. (1975). *Textos e canções*. Porto: Livraria Paisagem.
- O Estado de S. Paulo. Manual de redação e estilo* (1997). São Paulo: Editora Moderna.
- PIQUÉ, J. «El Lluís confia en la justícia». *Ara* (10 maig 2011), p. 16.
- «Plats bruts». *Avui* (27 novembre 2000), p. 40.
- RAFEL I FONTANALS, J. (dir.) (1996). *Diccionari de freqüències*. Vol. 1: *Llengua no literària*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1998a). *Diccionari de freqüències*. Vol. 2: *Llengua literària*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1998b). *Diccionari de freqüències*. Vol. 3: *Dades globals*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- RENZI, L. (1976). «Grammatica e storia dell'articolo italiano». *Studi di grammatica italiana*, núm. 5, p. 16-18.
- RIERA I SANS, J. (1973). *El cavaller i l'alcavota. Un procés medieval*. Barcelona: Club Editor.
- ROVIRA I VIRGILI, A. «Un pròleg de Joaquim Ruyra». *La Publicitat* (8 gener 1925), p. 1.
- «Conversa d'amic». *La Publicitat* (4 març 1925), p. 1.
- RUYRA, J. (1964). «Els articles onomàstics». A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, p. 819-828.
- SALA, T. «Joan Barril, periodista». *El Temps* (24-30 octubre 2000), p. 21.
- SELLA, A. «"Si ets independent, et trituren"». Entrevista a Joaquim Molas, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes». *El Temps* (20-26 juliol 1998), p. 30-33.
- STENDHAL (1950). *La Chartreuse de Parme*. Paris: Garnier.
- THORNDIKE, E. L.; LORGE, I. (1921). *The teacher's word book*. Nova York: Columbia University. Teachers College.
- VERDAGUER, J. (1974). «En defensa pròpia». A: *Obres completes*. Barcelona: Selecta, p. 1203-1259.
- WASHBURNE, C. W. (1926). *Winnetka graded book list*. Chicago: American Library Association.